

Comparison Conceptual of Resistance (Jihad and Defense in the Governance of the Basic Resistance from the Perspective of Ayatollah Khamenei)

Alireza Mazaheri

PhD student, Faculty of Islamic Studies and Political Sciences, Imam Sadiq University, Tehran, I.R. Iran. (Corresponding Author)

Email: doste.khob.2020@gmail.com

Mohammad Sadegh Nosratpanah

Assistant Professor of Political Science, Faculty of Islamic Studies and Political Science, Imam Sadiq University, Tehran, I.R. Iran.

Email: nosratpanah@isu.ac.ir

Citation

Mazaheri, A. and Sadegh Nosratpanah, M. (2024). Comparison Conceptual of Resistance (Jihad and Defense in the Governance of the Basic Resistance from the Perspective of Ayatollah Khamenei). *Aeine Hokmrani*, 2(3), 229-253

 (DOI): 10.22034/ah.2025.719685

Type of Article: Research Article

Received: 2024 December 25

Revised: 2025 February 05

Accepted: 2025 March 05

Published Online: 2025 March 18

Abstract

Today, research on the phenomenon of jihad and resistance in governance literature is one of the most prominent and necessary research. The conceptology of the concepts used in governance ideas has led to a deep understanding of governance approaches in the field of practice and prevents incorrect analyses resulting from the conceptual fusion of concepts used in the scope of governance. The conceptology of the concepts of resistance, jihad, and defense in Ayatollah Khamenei's governance ideas has led to the recognition of his governance approaches, and the selection of conceptual boundaries will lead to the selection of appropriate governance approaches that are appropriate to them. In this paper, with a descriptive-analytical approach, the text-based interpretation method has been used to discover concepts and conceptual correlations in Ayatollah Khamenei's governance ideas.

The findings show that the connection between jihad and defense has been partial inclusion, and specific in nature, and defense is used in the sense of removing the created obstacle. Resistance is also a type of jihad in which the removal of obstacles is considered along with invitation and expansion. In Ayatollah Khamenei's governance idea, there are three approaches: defensive governance, resistance governance, and governance based on primary jihad. In the first approach, governance is only intended to remove the enemy's current obstacle, and in the second approach, the complete removal of the obstacle and the replacement of Islamic models and their expansion in the world are considered. In the third approach, governance seeks to export Islamic models to other countries according to the conditions and requirements and organizes governance processes according to their invitation. All models, processes, structures, and assessments in the scope of governance should be organized according to each of the approaches.

Keywords

Comparison Conceptual, Resistance, Jihad, Defense, Ayatollah Khamenei, Governance.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دوفصلنامه علمی پژوهشی در حوزه حکمرانی اسلامی
سال دوم / شماره ۳ / بهار و تابستان ۱۴۰۳
ISSN: 2980-7880
https://aeinehokmrani.iict.ac.ir

نسبت‌سنجی مفهومی مقاومت

(جهاد و دفاع در حکمرانی مقاومت پایه از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای)^۱

علیرضا مظاهری ^{id}

دانشجوی دکتری اندیشه سیاسی، دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق^ع، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Email: doste.khob.2020@gmail.com

محمدصادق نصرت‌پناه ^{id}

استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق^ع، تهران، ایران
Email: nosratpanah@isu.ac.ir

استناد به این مقاله:

مظاهری، علیرضا و نصرت‌پناه، محمدصادق. (۱۴۰۳). نسبت‌سنجی مفهومی مقاومت، جهاد و دفاع در حکمرانی مقاومت پایه از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای. نشریه آیین حکمرانی، ۲(۳)، ۲۲۹-۲۵۳

doi (DOI): 10.22034/ah.2025.719685

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۱۷
تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۳/۱۲/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۰۵
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۵

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

امروزه پژوهش درباره پدیده جهاد و مقاومت در ادبیات حکمرانی، یکی از برجسته‌ترین و بایسته‌ترین پژوهش‌های مورد نیاز است. مفهوم‌شناسی مفاهیم به‌کار رفته در اندیشه‌های حکمرانی، سبب فهم ژرف رویکردهای حکمرانی در صحنه عمل شده است و از تحلیل‌های نادرست برآمده از درهم‌آمیختگی مفهومی مفاهیم به‌کار رفته در گستره حکمرانی، جلوگیری می‌کند. مفهوم‌شناسی مفاهیم مقاومت، جهاد و دفاع در اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای، سبب شناخت رویکردهای حکمرانی ایشان شده است و انتخاب مرزهای مفهومی سبب برگزیدن رویکردهای مناسب حکمرانی درخور با آنها خواهد شد. در این پژوهش با رویکرد توصیفی - تحلیلی از روش تفسیر متن‌محور برای کشف مفاهیم و نسبت‌سنجی مفهومی در اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای استفاده شده است.

یافته‌ها نشان می‌دهد که پیوند جهاد و دفاع، عام و خاص من‌وجه بوده است و دفاع، در معنای دفع مانع ایجادشده به کارگرفته می‌شود. مقاومت هم‌گونه‌ای از جهاد است که در آن، رفع موانع به‌همراه دعوت و گسترش مدنظر است. در اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای، رویکردهای سه‌گانه حکمرانی دفاعی، حکمرانی مقاومت و حکمرانی بر پایه جهاد ابتدایی وجود دارد که در رویکرد اول، تنها دفع مانع فعلی دشمن، منظور حکمرانی بوده و در رویکرد دوم، رفع کامل مانع و جایگزینی الگوهای اسلامی و گسترش آن در پهنه جهان مدنظر است. در رویکرد سوم هم نسبت به شرایط و اقتضائات، حکمرانی به‌دنبال صدور الگوهای اسلامی به کشورهای دیگر بوده و فرایندهای حکمرانی را برابر دعوت آنها سامان‌دهی می‌کند. فراخور هرکدام از رویکردها بایستی تمامی الگوها، فرایندها، ساختارها و ارزیابی‌ها در گستره حکمرانی سامان‌دهی شود.

واژگان کلیدی

نسبت‌سنجی مفهومی، مقاومت، جهاد، دفاع، آیت‌الله خامنه‌ای، حکمرانی

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری اینجانب با عنوان: «مبانی قرآنی مقاومت در اندیشه و عمل سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای» در دانشگاه امام صادق^ع با راهنمایی آقای دکتر محمدصادق نصرت‌پناه است.

مقدمه

فهم ژرف و درست مفاهیم علوم انسانی و مرزبندی موشکافانه آنها با مفاهیم دیگر، تأثیر اساسی بر شکل‌گیری نظریات و دستاوردهای برگرفته از آن دارد. همچنین هر مفهوم با مفاهیم دیگر پیرامونی خود، شبکه ارتباطی از مفاهیم را به وجود می‌آورد که در پایان بر چهارچوبی تحلیلی از واقعیت خارجی می‌انجامد. در گستره عمل هم این پیوند مفاهیم، سبب تصدیق یا تکذیب یک گزاره و قضاوت درباره آن خواهد شد؛ ازاین‌رو مفهوم‌شناسی در تولید نظریات و امتداد آنها در گستره عمل جایگاه برجسته‌ای دارد به‌ویژه اگر این مفاهیم از منابع دینی همچون قرآن کریم برگرفته شده باشد که در اوج ژرف‌نگری و ارزشمندی قرار می‌گیرد و صرف تبادلهای ذهنی و عرفی از آنها راهگشا نیست.

در بررسی شعارهای انقلاب اسلامی با واژه‌ای به‌عنوان «مقاومت» روبه‌رو می‌شویم که در نخستین نگاه، مفهومی همه‌فهم و ساده از آن به ذهن می‌رسد و خطر ساده‌انگاری و عمق‌نبخشیدن در مفهوم آن را به همراه می‌آورد (مظاهری و وثوق‌زاده، ۱۴۰۰، ص ۲) بسیار روشن است که اگر درک درستی از مفهوم مقاومت و مفاهیم نزدیک به آن، نباشد، سبب برداشت ناتمام و درهم‌آمیختگی مفهومی بین این مفاهیم شده و در پی‌ریزی فرایندهای حکمرانی سازگار با این مفاهیم، دچار کج‌فهمی و کج‌روی‌های اندیشه‌ای خواهد شد و در نتیجه، پیشرفت گفتمانی و اثرگذاری اجتماعی آن، به شایستگی به‌دست نمی‌آید.

آیت‌الله خامنه‌ای، فقیه اسلام‌شناسی که رهبری جبهه مقاومت را برعهده دارد، یک چهارچوب اندیشه حکمرانی دارد که بر پایه مفاهیم بنیادین اسلامی بوده و به‌صورت نظام‌مند، سیاست رویارویی با نظام باطل و استکبار جهانی را در گستره عمل به اثبات رسانده است. واکاوی مفهوم مقاومت و مفاهیم نزدیک به آن در این چهارچوب اندیشه‌ای، سبب کشف اصول اندیشه حکمرانی ایشان شده است و اهداف راهبردی و کاربردی مدنظر در اندیشه ایشان را در جبهه مقاومت آشکار خواهد کرد؛ ازاین‌رو از اهداف شناختی پژوهش پیش‌رو کشف معنای حقیقی مقاومت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای و نسبت‌سنجی آن با مفاهیم دیگر نزدیک آن، ازجمله جهاد و دفاع است. همچنین ادامه نسبت‌سنجی مفاهیم پیش‌گفته در

نسبت‌سنجی مفهومی مقاومت (جهاد و دفاع در حکمرانی مقاومت پایه از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای)

اندیشه حکمرانی ایشان و دستیابی به اصول راهبردی رهبری جبهه مقاومت از اهداف راهبردی و کاربردی این پژوهش است.

باتوجه به اهمیت و ضرورت موضوع، پژوهش پیش رو با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با استفاده از روش تفسیر متن‌محور، نخست به مفهوم‌شناسی مفاهیم مقاومت، جهاد و دفاع و در ادامه به نسبت‌سنجی این مفاهیم با یکدیگر می‌پردازد تا کشف معنای حقیقی و ژرف این مفاهیم در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای روشن شود. در مرحله بعد نسبت‌سنجی مفهومی هر کدام از این مفاهیم با یکدیگر مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته تا تمایزات و اشتراکات مفهومی آنها با یکدیگر تبیین شود. درنهایت، امتداد نسبت‌سنجی مفهومی این مفاهیم در اندیشه حکمرانی معظم‌له در عرصه‌های راهبردی و کاربردی تبیین خواهد شد.

۱. پیشینه تحقیق

پژوهش‌های ارزشمندی درباره مفهوم‌شناسی مقاومت و مفاهیم در پیوند با آن، به‌وسیله محققین انجام شده است. این پژوهش‌ها یا به‌صورت مدل‌سازی و الگوسازی مفهومی مقاومت بوده و یا نسبت این مفهوم با مفاهیم دیگر در پیوند را بررسی کرده‌اند.

جایدی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان مفهوم‌بندی مقاومت در گفتار امام خمینی علیه السلام نشان داده که شبکه معنایی مقاومت دربرگیرنده دو بخش است که بخش اول لوازم مقاومت و بخش دوم اهداف مقاومت است.

شریعت و قلی‌پور (۱۴۰۱) به تبیین مفهوم مقاومت در اندیشه سیاسی امام خمینی علیه السلام پرداخته‌اند و نتیجه گرفته‌اند که ایشان برای پیشبرد راهبرد مقاومت خود در دوران پهلوی، با طرح نظریه ولایت فقیه، برای استقرار حاکمیت ملی کوشیده است.

مهدی‌پور (۱۳۹۹)، مدل مفهومی مقاومت در اندیشه آیت‌الله العظمی خامنه‌ای را تبیین کرده است که دربرگیرنده نفی سلطه، استقلال، بازدارندگی چند بُعدی و دستیابی به تمدن نوین اسلامی، طرح کلی مفهوم مقاومت است.

یافته‌های پژوهش حکیمی و افتخاری (۱۴۰۱)، نشان می‌دهد که مقاومت، مجموعه

عملکردی برنامه‌ریزی شده، کارآمد و هوشمند در تمامی گستره‌ها و در جنبه‌های فردی اجتماعی و نهادی است که به منظور مقاومت‌سازی ساخت وجودی افراد و مستحکم‌سازی بافت جامعه و حکومت برای رویارویی با دشمن درونی افراد و رویارویی با دشمن بیرونی به‌کار می‌رود که به کمال این‌دنیایی و آن‌دنیایی می‌انجامد.

صلح‌میرزایی (۱۳۹۸) در پژوهش «اندیشه مقاومت از منظر آیت‌الله خامنه‌ای» مفهوم، ضرورت، فایده‌ها، و چالش‌های مقاومت را بررسی کرده است. در بخش اول این پژوهش به بررسی مفهوم مقاومت پرداخته و نتیجه گرفته است که از نگاه ایشان، مقاومت به معنای ایستادگی در برابر زور و ظلم است.

ناصرمهدی (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای با عنوان «مفهوم مقاومت نرم از دیدگاه قرآن و حدیث» بیان می‌کند که قدرت نرم بر پایه‌های فرهنگی، ارزش‌ها و ایدئولوژی یک کشور استوار بوده و می‌تواند ابزاری قدرت‌مند برای دستیابی به اهداف سیاسی و خطرناک باشد.

باتوجه به آنچه که بیان شد پژوهش‌های پیش‌گفته، مفهوم‌شناسی مقاومت و مفاهیم در پیوند با آن را بررسی و تنها به بیان الگوهای مفهومی بسنده کرده و امتداد آنها در اندیشه حکمرانی، بررسی نشده است. نوآوری پژوهش پیش رو در این است که افزون بر مفهوم‌شناسی ژرف مقاومت و مفاهیم در پیوند با آن، به واکاوی نسبت‌سنجی مفاهیم با یکدیگر پرداخته و تمایزها و اشتراک‌های معنایی آنها را بررسی می‌کند و در پایان بر اساس آن، اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای نسبت به هرکدام از مفاهیم مقاومت، جهاد و دفاع را در گستره میدان مبارزه تحلیل می‌کند.

۲. مفهوم‌شناسی

بررسی داده‌های موجود در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای در معنای مقاومت نشان می‌دهد که در بسیاری از موارد، معنای این مفهوم با مفاهیم همسان آن از نگاه مفهومی در هم آمیخته شده است و در برخی موارد، این مفاهیم به جای همدیگر به کار برده شده است؛ ازاین‌رو برای پی‌بردن به مفهوم حقیقی از معنای اصطلاحی مقاومت و روشن‌شدن اشتراک‌ها و

نسبت‌سنجی مفهومی مقاومت (جهاد و دفاع در حکمرانی مقاومت پایه از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای)

تفاوت‌های بین معانی این مفاهیم، نخست ناگزیر به دایره مفاهیم نزدیک به این مفهوم مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و نسبت‌سنجی مفهومی این مفاهیم با مفهوم مقاومت انجام خواهد شد. با بررسی منابع موجود در زمینه مفهوم‌شناسی مقاومت (مهری، ۱۴۰۱، ص ۱۲۵/ صلح‌میرزایی، ۱۳۹۸، ص ۷۲/ عیسی‌نیا، ۱۳۸۶، ص ۴۶/ مهدیان، ۱۳۹۹، ص ۲۷۸)، واژه‌هایی که از نگاه معنایی به این واژه نزدیک است عبارت‌اند از جهاد و دفاع؛ از این رو مفهوم‌شناسی هرکدام از این مفاهیم به‌طور جداگانه انجام گرفته است و نسبت‌سنجی مفهومی آنها با مقاومت، به ترتیب ذیل می‌آید.

۲-۲-۱. مفهوم مقاومت

تعریف‌های گوناگونی برای مفهوم مقاومت، از سوی پژوهشگران بیان شده است؛ از جمله اینکه مقاومت یعنی پایداری کردن، ایستادگی کردن، ثبات‌ورزیدن، پافشاری کردن؛ مقاومت به معنای پی‌گیری، پافشاری و مطالبه یک حق است (خلیلی، ۱۳۹۱، ص ۲۶). در واقع مقاومت، مفهومی عام است که نشانگر ایستادگی بازیر در برابر تغییر شرایط و مناسبات است (میرقادر و کیانی، ۱۳۹۱، ص ۷۰). مقاومت به سیاست یا مجموعه‌ای از سیاست‌ها گفته می‌شود که به دنبال انصراف بازیر رو به‌رو از ادامه تهاجم و یا استمرار آن است. به همین دلیل معنای اصطلاحی مقاومت، دارای دو جنبه اصلی سلبی و ایجابی است (افتخاری، ۱۳۹۹، ص ۸۲). به بیان دیگر، در شرایطی که حقوق گروه‌هایی از یک جامعه یا کشوری از کشورهای جهان به دلیل همخوانی نداشتن با منافع جریان اجتماعی و سیاسی حاکم پامال شود و حاکمان به پشتوانه قدرت سیاسی، نظامی، رسانه‌ای و اقتصادی که در صدد نابودی آن باشند، به تلاش‌هایی که از سوی حق‌طلبان برای بازیابی حقوق از دست‌رفته خود صورت می‌گیرد در اصطلاح، مقاومت گفته می‌شود (خلیلی، ۱۳۹۱، ص ۳۹).

هدف این پژوهش، تحلیل مفهوم مقاومت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای است. از نگاه ایشان «معنای مقاومت این است که انسان راهی را انتخاب کند که آن را، راه حق و درست می‌داند و در این راه، شروع به حرکت کند و موانع نتواند او را از حرکت در این راه بازداشته و او را

متوقف کند. این معنای اصطلاحی مقاومت است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۸).^۱

مبنای قرآنی تعریف مقاومت از دیدگاه ایشان، بر اساس اصل واحد معنایی واژه مقاومت، از ریشه «قوم» عبارت است از ثبوت فعلیت شیء بر اساس عدالت؛ اصل معنایی هیأت و باب مفاعله، عبارت است از مشارکت مستمر. بر اساس اصل معنایی واژه مقاومت، دلالت‌هایی پیرامون مفهوم این واژه قابل اصطیاد است که مفهوم‌شناسی این واژه را تکمیل می‌کند. مقاومت، امری در راستای تحقق فعلیت شیء است اما نه فعلیتی آنی و گذرا، بلکه فعلیت ثبات‌یافته مدنظر است. مقاومت از جنس حرکت و تلاش در جهت تحقق فعلیت شیء است؛ پس امری پیوسته و ادامه‌دار خواهد بود. دستاورد این مقاومت، بروز استعدادهای ذاتی اشیا و از بین بردن هرگونه مانع پیش روی شکوفایی آن است که این، همان تحقق راه عدالت شیء و ظهور معتدل آن امر است؛ بنابراین مقاومت در اساس معنایی فعال و رو به جلو داشته و انفعال در آن راهی ندارد (قاسمی و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۱۸۸).

باتوجه تعریف مقاومت از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای و ترکیب آن با معنای اصل واحد این واژه، می‌توان گفت که مقاومت، راه حقی است که انسان، به‌صورت فعالانه، با اختیار و پیوسته در آن حرکت می‌کند. البته در این راه، موانع می‌کوشند تا او را از حرکت بازدارند، اما انسان دارای مقاومت، با ایستادگی و پایداری کردن، موانع را رفع می‌کند تا به مقصد برسد.

اگر این معنای مقاومت در اندیشه ایشان، به‌صورت مضاف در گستره‌های گوناگون اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد، این واحد معنایی در آن جا هم جاری می‌شود؛ برای نمونه، اقتصاد مقاومتی در بیان ایشان، حرکتی درون‌زا، با اختیار و توان داخلی و به‌صورت فعالانه است که با تکیه به عناصر داخلی قوام‌بخش در جهت فعلیت استعدادهای جامعه معنا پیدا می‌کند. اقتصاد مقاومتی، در برابر دشمنی دشمنان داخلی و خارجی بوده و برای رفع تحریم‌های اقتصادی به‌کار گرفته شده است و می‌تواند به‌عنوان الگو به جوامع اسلامی دیگر ارسال شود (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴).^۲

۱. بیانات در مراسم سی‌امین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، در تاریخ ۱۳۹۸/۰۳/۱۴. آدرس:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=42758>

۲. بیانات در دیدار جمعی از مردم آذربایجان شرقی، در تاریخ ۱۳۹۴/۱۱/۲۸. آدرس:

https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=55279#_ftn1

نسبت‌سنجی مفهومی مقاومت (جهاد و دفاع در حکمرانی مقاومت پایه از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای)

۲-۲-۲. مفهوم دفاع

دفاع از ماده «دفع»، به معنی شدت دورکردن، بازگشتن، بازداشتن، چیزی را به یک‌سو فشاردادن و پس‌دادن است (قریب، ۱۳۶۶، ذیل واژه دفع). این واژه در مصدر باب مفاعله، به معنای منع کردن و دورکردن است (فراہیدی، ۱۳۶۴، ذیل واژه، ابن فارس، ۱۴۰۴، ذیل واژه دفع). معنای اصطلاحی و فقهی دفاع، ویژه‌تر از معنای لغوی آن است. دفاع در اصطلاح به معنی دورکردن حمله و هجوم نظامی دشمنان اسلام است. در اصطلاح فقهی و حقوقی هم به معنای مقابله با هجوم و تعرض دشمن به جان، مال، آبرو و کيان مسلمانان و حمایت از آنها به‌کار رفته است (مشکینی، ۱۳۹۲، ص ۲۶۴/ولیدی، ۱۳۸۴، ص ۳۲۸).

در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، جهاد دفاعی عبارت است از دفاع از آن حقوق انسانی مشروعی که فطرت پاک و نهاد سالم آدمی به آن حکم می‌کند؛ از این‌رو در نگاه اسلامی، جهاد ماهیتی دفاعی دارد و دفاع به‌خودی‌خود، محدود به حفظ مایملک انسان است؛ بنابراین اندیشه دست‌اندازی به جان و مال دیگری در مفهوم دفاع وجود ندارد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۲، ص ۳۶۴).

۲-۲-۳. مفهوم جهاد

جهاد در لغت به معنای جنگیدن (ابن‌منظور، ۱۴۱۴، ذیل واژه جهد) بوده و برگرفته از ریشه «جَهِد» به معنای مشقت یا جُهد است که در معنی «توان» به‌کار گرفته می‌شود (جوهری، ۱۴۰۴، ذیل واژه جهد/راغب، ۱۴۱۶، ذیل واژه جهد). در حالت دوم، درواقع به معنی به‌کارگیری تمام توان در برابر دشمن است. این واژه در صورت به‌کارگیری در هیئت باب مفاعله «جَاهِدٌ يُجَاهِدُ جِهَاداً وَّ مَجَاهِدَةً» به معنای «إِسْتِفْرَاقُ الْوَسْعِ فِي مَدَافِعَةِ الْعَدُوِّ» به معنای بهره‌جستن از نهایت وسع، برای دفاع در برابر دشمن است (راغب، ۱۴۱۶، ص ۲۰۸).

باتوجه به معنای لغوی جهاد، به هر کوششی می‌توان جهاد گفت، ولی جهاد در اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای، به معنی تلاش و مبارزه‌ای است که برای دعوت به اسلام، بسط و گسترش آن و یا به‌عنوان دفاع از تجاوز دشمن انجام می‌شود (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۲، ب،

ص ۳۶۳)؛ از این رو معنای اصطلاحی جهاد، دو شرط دارد: اول. انجام تلاش و کوشش؛ دوم. در مقابل دشمن بودن؛ یعنی انسان بداند که در برابر یک حرکت خصمانه و غرض‌آلودی قرار گرفته است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵).^۱

جهتی که در مفهوم جهاد از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای بی‌گمان باید مورد توجه قرار گیرد، استمرار و همه‌جانبگی، هوشمندانه و مخلصانه بودن است. جهاد یعنی تلاش مداوم، همراه با خطرپذیری - البته در حد معقول - و پیشرفت و امید به آینده (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۲، الف، ص ۳۱). لازمه این معنای اصطلاحی، این است که جهاد، تنها به معنای بودن در میدان جنگ و جهاد نظامی نیست بلکه هرگونه تلاش در رویارویی با دشمن را در بر می‌گیرد.

در یک تعریف دیگری، آیت‌الله خامنه‌ای به گونه‌ای از جهاد با عنوان جهاد کبیر اشاره کرده و در این تعریف، جهاد را به معنای عدم تبعیت از دشمن بیان کرده است. جهاد کبیر، جهادی علمی، فکری و فرهنگی است که جامعه را از استثمار و تهاجم فرهنگی دشمنان دور نگه داشته و سبب رشد و شکوفایی استعدادها، امنیت کشور، پیشرفت و گسترده‌ی دین مبین اسلام می‌شود. به بیان دیگر مراد از این جهاد، تغییر بینشی، نگرشی و گرایشی افراد است. در اندیشه حکمرانی ایشان، روش مبارزه در این جهاد به این گونه است که با حل شبهات و ارایه فکر راستین، بیش درستی را به افراد انتقال داده و با تحت‌تاثیر قرار دادن عواطف، گرایش قلب‌های آنها را دگرگون می‌کند.^۲

نتیجه اینکه مفهوم جهاد در جهاد کبیر به مفهوم صبر و استقامت گره خورده است و در حقیقت عدم تبعیت از دشمن، همان استقامت و پایداری است. در تفسیر آیه شریفه «وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا» (فرقان: ۵۲)، آیت‌الله خامنه‌ای معنای عدم تبعیت از دشمن را پذیرفته‌اند.^۳ با این تعبیر، دستور به جهاد کبیر، یعنی استقامت در برابر دشمنان و مخالفت با

۱. بیانات در جمع فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول الله ﷺ، در تاریخ ۱۳۷۵/۰۳/۲۰. آدرس: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4790>

۲. بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، در تاریخ ۱۳۹۵/۰۳/۰۶. آدرس: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33198>

۳. بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۵/۰۳/۰۶. آدرس: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33198>

نسبت‌سنجی مفهومی مقاومت (جهاد و دفاع در حکمرانی مقاومت پایه از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای)

آنان است (ابن‌عاشور، ۱۳۹۳، ج ۲۰، ص ۲۱۰ / مراغی، ۱۳۷۱، ج ۱۰، ص ۱۶۳) و وظیفه پیامبر تبعیت نکردن می‌شود.

از این‌رو در یک جمع‌بندی می‌توان گفت که مفهوم جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای در یک معنای گسترده‌تر، مطلق مبارزه (کار و تلاش) با دشمن و عدم تبعیت از آن در ساحت‌های مختلف را دربرمی‌گیرد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۷، ص ۱۰۵). در ادامه به دو گونه جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی که در تبیین اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای نقش اساسی دارند، پرداخته می‌شود.

الف) مفهوم جهاد ابتدایی

در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، جهاد ابتدایی گونه‌ای از جهاد است که برای برداشتن موانع دعوت به اسلام انجام می‌شود. در این گونه جهاد، بی‌آنکه حمله‌ای از سوی دشمن انجام شده باشد با هدف گسترش و بالابردن کلمه حق و اسلام و همچنین هدایت جبهه کفر و مشرکین و در پایان شکست‌دان شرک و بت‌پرستی، به جنگ و جهاد پرداخته می‌شود. درواقع هدف از جهاد ابتدایی، کشورگشایی نیست بلکه دفاع از حقوق فطری ملت‌هایی است که به‌وسیله قدرت‌های استکبار از توحید و عدالت محروم شده‌اند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۲، ب، ص ۳۶۳). به‌بیان دیگر، جهاد ابتدایی نوعی دعوت شمرده می‌شود که از راه نبرد مسلمانان با کفار و برای دعوت آنها به توحید و اسلام انجام می‌شود (منتظری، ۱۳۶۶، ج ۱، ص ۲۵۵).

باتوجه به معانی پیش‌گفته، می‌توان نتیجه گرفت که هدف از جهاد ابتدایی، پس‌گرفتن حقوق فطری ملت‌هایی است که مورد تهاجم دشمن قرار گرفته‌اند. جهاد با دشمن در سرزمینی دیگر، برای از بین بردن سلطه او، دفاع از حقوق انسانی و دعوت آنها به اسلام است.

ب) مفهوم جهاد دفاعی

باتوجه به معانی لغوی و اصطلاحی دفاع در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای - که بیان آن در مفهوم دفاع گذشت - می‌توان نتیجه گرفت که جهاد دفاعی یکی از گونه‌های جهاد بوده و منظور از آن، جهادی است که در جایگاه دفاع و جلوگیری از تجاوز دشمن انجام شود و این دفاع،

زمانی است که دشمن به سرزمین‌های مسلمانان هجوم آورده و قصد تسلط سیاسی، نظامی، فرهنگی یا اقتصادی داشته باشد (آیت‌الله‌خامنه‌ای، ۱۴۰۲، ب، ص ۳۶۴).

۲-۲-۴. مفهوم قتال

واژه قتال از ماده قتل گرفته شده و در اصل به معنای زایل کردن روح از جسم است ولی کاربرد آن به اعتبار عملی‌ای است که فرد آن را انجام می‌دهد (فراهیدی، ۱۳۶۰/طریحی، ۱۳۷۵/راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق و مصطفوی، ۱۳۶۸، ذیل واژه قتل). به بیان دیگر، به معنای حذف فیزیکی موضوع جنگ سخت است. معنای این واژه، کشتن یکدیگر و تلاش دو یا چند گروه برای کشتن هم بوده است، اما در واژه «قتل» به معنای صرف کشتن و سلب حیات مدنظر است. در آیه شریفه «أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بَأْنَهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ» (حج: ۳۹): قتال به معنای کشته شدن مسلمانان به دست مشرکان است در حالی که مشرکان آغازگر جنگ هستند (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۴، ص ۵۴۳/مکارم شیرازی، ۱۳۶۸، ج ۱۴، ص ۱۱۴).

قتال، در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای به معنای کشتن یعنی رویارویی با کشتار است، اما باید در نظر داشت که این قتال باید در خدمت هدایت بشریت و ساختن یک دنیای آباد، آزاد و متعالی باشد. به بیان دقیق‌تر، قتال به معنای نابودکردن موانع دستیابی انسان به قله‌های رفیع کرامت انسانی است (آیت‌الله‌خامنه‌ای، ۱۳۹۸، ص ۳۹).

بنابراین در یک جمع‌بندی می‌توان گفت قتال در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، مصداقی از انواع جهاد است. هدف از قتال، ریشه‌کن کردن کفر و شرک و فعلیت یافتن سعادت نهایی، یعنی احقاق کلمه حق است.

۲-۲-۵. مفهوم حکمرانی

ریشه حکمرانی، حکم است و به معنای منع و رد کردن با هدف اصلاح است (راغب اصفهانی ۱۴۱۶، ص ۲۴۸) و به مفهوم حکمت برمی‌گردد و مرجع آن عدل و علم و حلم است (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۳، ص ۶۶). اصل معنای حکم، منع کردن مردم از ظلم و بازداشتن آنها از

نسبت‌سنجی مفهومی مقاومت (جهاد و دفاع در حکمرانی مقاومت پایه از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای)

انجام اعمال غیرعالمانه و غیرعادلانه است. واژه حکمرانی از نظر ساختار لغوی از دو بخش «حکم» به معنای فرمان، قاعده، مقررات، نظام تنظیم قانون و «راندن» به معنای اجرای اعمال قدرت، پیش‌بردن راهبری اداره هدایت و امثال آن تشکیل شده است.

برخی حکمرانی را از لحاظ اصطلاحی، فرایند قاعده‌گذاری، اجرای قواعد، بررسی نظارت و کار بست بازخوردها با اعمال قدرت مشروع و برای دستیابی به هدف مشترکی برای همه کنش‌گران و ذی‌نفعان در چهارچوب ارزش‌ها و هنجارها در محیط یک سازمان یا یک کشور معرفی کرده‌اند.^۱

بنابراین در یک جمع‌بندی، حکمرانی را می‌توان فرایندی تعریف کرد که در آن مجموعه‌ای از قوانین و ساختارها برای نظارت، اداره و اعمال قدرت بر فعالیت‌های نهادهای حکومتی (دولت) و غیرحکومتی مردمی و رفع تنازعات بین آنها، برای دستیابی مردم به ارزش‌های عادلانه و بازداشتن جامعه از ظلم و فساد و اعمال غیرعالمانه و غیرعادلانه در جنبه‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی وجود دارند. در این تعریف، دو مفهوم فرایند و نهادهای مردمی، جایگاه ویژه‌ای داشته و آن را از مفاهیم همسانی چون دولت و حکومت جدا می‌کند (کحیا و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۲۱۶).

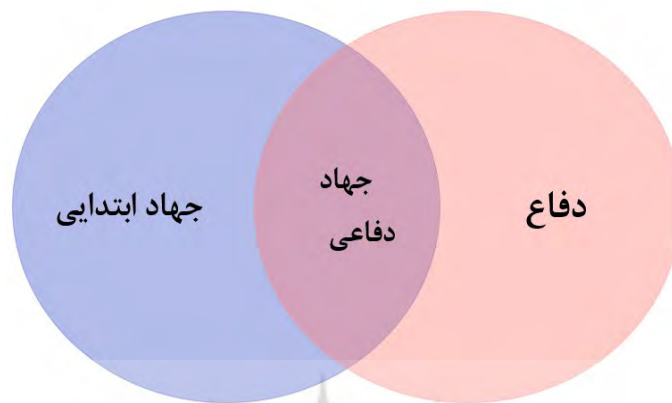
۳. نسبت‌سنجی مفهومی

۳-۱. نسبت‌سنجی مفهومی جهاد و دفاع

باتوجه به تعریفی که از مفاهیم جهاد و دفاع در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای بیان شد، می‌توان نتیجه گرفت که نسبت جهاد و دفاع، عام و خاص من‌وجه است. برخی مصادیق جهاد، مانند جهاد ابتدایی با کفار، تنها جهاد است و ازسوی دیگر، دفاع از نفس و مال محترم، تنها دفاع برشمرده و آن را از دایره جهاد بیرون می‌کند. همچنین، به دفع هجوم کفار، هم عنوان دفاع و هم عنوان جهاد داده می‌شود (نجفی، ۱۳۹۵، ج ۲۱، ص ۳). نمودار مفهومی پیوند جهاد با دفاع

1. www.governanceschool.ir

در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، برابر شکل (۱) است.

شکل (۱) نمودار مفهومی رابطه جهاد با دفاع

۳-۲. نسبت‌سنجی مفهومی جهاد و مقاومت

چنانچه بیان شد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، در معنای هر دو گونه جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی، دفاع از حقوق فطری ملت‌ها نهفته است. در جهاد ابتدایی، دفاع از حقوق ملت‌های دیگر که تحت تسلط و سیطره نظام سلطه قرار دارند، مدنظر گرفته شده است و در جهاد دفاعی هم، دفع تهاجم دشمن به نظام اسلامی مدنظر است.

اما باتوجه به مفهوم‌شناسی که در واژه مقاومت از نگاه ایشان انجام شد، می‌توان نتیجه گرفت که مقاومت هم، گونه سوم از انواع جهاد است؛ چراکه مقاومت از حیث هدف - که عبارت از دفاع از حقوق فطری ملت‌هاست - با دو گونه دیگر جهاد، اشتراک دارد. ازسوی دیگر، مقاومت از یک جهت، ماهیت دفاعی داشته و در برابر تهاجم دشمن، امر به ایستادگی و استقامت می‌کند و همچنین، افزون بر توجه به رفع موانع موجود، گسترش حقوق انسانی و نظام اسلامی هم مدنظر آن است. مقاومت در این مفهوم، با مفاهیم جهاد ابتدایی و دفاعی تفاوت دارد. شاخص‌ترین تفاوت مقاومت با جهاد ابتدایی در این است که در جهاد ابتدایی، تهاجم دشمن در جامعه اسلامی فعلی نیست، اما در

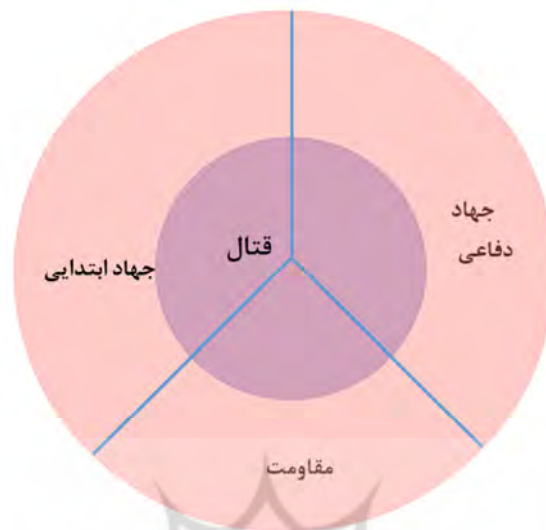
نسبت‌سنجی مفهومی مقاومت (جهاد و دفاع در حکمرانی مقاومت پایه از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای)

مقاومت، مسلمانان تحت هجوم دشمن قرار گرفته‌اند؛ به گونه‌ای که بستر برای پیشرفت و رشد جامعه اسلامی با مانع روبه‌رو شده است و جهاد انجام گرفته برای از بین بردن موانع موجود است. همچنین تفاوت مقاومت با جهاد دفاعی در این است که جهاد دفاعی تنها برای رویارویی با تهاجم دشمن و دورکردن موانع به‌دست آمده از این تهاجم است؛ در صورتی که در جهاد مقاومت، مسلمانان به دنبال از بین بردن ریشه‌های موانع ایجاد شده توسط دشمن بوده است و با از بین بردن این موانع، زمینه گسترش اسلام و برتری کلمه حق را فراهم می‌کند.

۳-۳. نسبت‌سنجی مفهومی قتال با مقاومت و جهاد

همان‌طور که در مفهوم‌شناسی واژه قتال بیان شد، این واژه نزدیک‌ترین واژه از نظر معنایی به واژه جهاد است. البته قتال، دارای قیدها و محصورات ویژه‌ای است که حدود و جوانب آن را بسیار روشن کرده و وجه‌تمایز آن با جهاد و مقاومت را معلوم می‌کند.

با بررسی تبیینی که از واژه قتال در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای آمد، می‌توان مدعی شد که ایشان، قتال را در وضعیت ویژه و با بررسی برخی شرایط ویژه مجاز شمرده‌اند. قتال تنها در صورتی جایز است که در محور دفاع از خود و مظلومان و همچنین زدودن شرک و بت‌پرستی و... باشد. در این صورت، می‌توان واژه قتال را به جهاد مسلحانه با دشمن معنا کرده و به‌عنوان یکی از روش‌های جهاد، در شرایط ویژه در نظر گرفت. قتال و مبارزه مسلحانه در هر سه گستره جهاد ابتدایی، جهاد دفاعی و مقاومت در کنار دیگر روش‌های جهاد، از جمله جهاد فرهنگی، اقتصادی، علمی، سیاسی و... قابل تصور است. البته باید توجه داشت که جهاد می‌تواند تنها در یکی از گستره‌های نام‌برده و یا به‌صورت جهاد ترکیبی دربرگیرنده چند گستره محقق شود که امروزه از آن، به‌عنوان جنگ ترکیبی یاد می‌شود. پیوند معنایی قتال با جهاد و مقاومت در نمودار شکل (۲) نشان داده شده است.

شکل ۲) نمودار نسبت‌سنجی مفهومی قتال با جهاد و مقاومت

۴. امتداد نسبت‌سنجی مفهومی مقاومت، جهاد و دفاع در اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای

باتوجه به مفهوم‌شناسی انجام‌شده درباره مفاهیم مقاومت، جهاد و دفاع در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای و نسبت‌سنجی مفهومی بین این مفاهیم، روشن شد که این مفاهیم از یک نگاه، دارای اشتراک‌هایی از نظر معنایی بوده و اهداف معنایی مشترکی دارند. از نگاه دیگر، تفاوت‌های معنایی بین آنها سبب شده است تا برجستگی‌های مفهومی بین معانی ایجاد شود. همین امر سبب شده است که به‌کارگیری این مفاهیم در گستره راهبردی، دچار اختلاف برداشت و خلط مفهومی بین سیاست‌گذاران و فرماندهان گستره جهاد و مقاومت شده است و چالش‌هایی علمی و عملی را در این زمینه ایجاد کند.

برخی، جهاد را منحصر در جهاد دفاعی و نظامی دانسته و از جنبه‌های دیگر جنگ بی‌خبرند و به اصول راهبردی جهاد در پهنه‌های دیگر فرهنگی، اقتصادی، علمی و غیره آگاهی ندارند. برخی، مقاومت را به معنای مبارزه منفعلانه در برابر دشمن معنا کرده و بر این

نسبت‌سنجی مفهومی مقاومت (جهاد و دفاع در حکمرانی مقاومت پایه از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای)

باورند که مقاومت، به معنای ایستادگی منفعلانه در برابر هجمه دشمن، تا زمان دفع حملات دشمن است. همچنین در تعریف جهاد ابتدایی دچار اختلاف شده و برخی آن را به معنای کشورگشایی و حمله به دیگر کشورهای جهان به منظور تسلیم کردن آنها در برابر اسلام در نظر می‌گیرند.

باتوجه به مفهوم‌شناسی و نسبت‌سنجی مفهومی که برای مفاهیم مقاومت، جهاد و دفاع از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای انجام شد، روشن می‌شود که ایشان به‌عنوان رهبر جبهه مقاومت و جهاد، با نظام استکبار جهانی، تعاریف ویژه‌ای را برای هرکدام از این مفاهیم دارند که فرایند حکمرانی بر اساس هرکدام از این تعاریف با یکدیگر متفاوت خواهد بود. به‌طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای در هریک از مفاهیم مقاومت، جهاد و دفاع با یکدیگر متفاوت بوده و حکمرانی در هرکدام از این گستره‌ها از مرحله قانون تا مرحله اجرا و نظارت، مناسبات و شرایط ویژه خود را خواهد داشت.

در اندیشه حکمرانی دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای، تمامی فرایندهای حکمرانی از جمله قوانین و مقررات، اجرای قوانین، نظارت و بازخورد آن در سطح جامعه، در راستای از بین بردن موانع ایجادشده به‌وسیله دشمن است؛ به‌گونه‌ای که ظرفیت تمامی نهادها و ساختارهای دولتی، از جمله قوای سه‌گانه و دیگر نهادهای حاکمیتی در اختیار حکمرانی دفاعی بوده و هم‌راستاسازی آنها به‌منظور از بین بردن موانع از وظایف اصلی رهبر جامعه است. ازسوی دیگر، هدایت ظرفیت‌های مردمی و توان کل جامعه برای مقابله دفاعی با دشمن هم از اصول حکمرانی دفاعی است. تجربه هشت سال دفاع مقدس گواه آشکاری از این‌گونه حکمرانی جمهوری اسلامی ایران است که در آن امام خمینی علیه‌السلام تمامی تلاش خود را در به‌کارگیری عناصر حکمرانی برای دفاع از میهن اسلامی انجام داده است و نمونه‌ای واقعی از حکمرانی دفاعی به نمایش گذاشته شد. همچنین در مدت رهبری آیت‌الله خامنه‌ای، حکمرانی دفاعی در گستره‌های گوناگون علمی، فرهنگی، سیاسی - امنیتی، اقتصادی و غیره، قابل تصویر است که در آنها، راهبرد در گستره حکمرانی، تنها برای دورکردن تهاجم دشمن و جلوگیری از یک واقعه تهاجمی در یک مقطع زمانی بوده است که واکاوی و تحلیل هرکدام از

آنها، رویکرد حکمرانی دفاعی در چگونگی از بین بردن موانع ایجادشده به وسیله دشمن، در اندیشه ایشان را بیش از پیش روشن می‌کند.

از سوی دیگر، در اندیشه حکمرانی بر پایه جهاد ابتدایی - بنا بر تعریفی که از جهاد ابتدایی آمد - آیت‌الله خامنه‌ای، شیوه به‌کارگیری تمامی امکانات موجود حکمرانی برای دعوت کشورهای دیگر به منظور استفاده از الگوهای اسلامی و از بین بردن موانع آنها، قابل تأمل و مشاهده است. دفاع از حقوق فطری ملت‌های دیگر و عدم تبعیت از دشمن، موجب این اندیشه حکمرانی در نگاه ایشان است که حکمرانی اسلامی را محدود و مقید به مختصات اقلیمی - جغرافیایی، دین و مذهب و دیگر مختصات ندانسته و بازپس‌گیری حقوق فطری تضییع شده به وسیله استکبار جهانی و تبعیت نکردن از آن را مؤلفه اصلی جهاد ابتدایی می‌شمارند. با این نگاه، تمامی اقدامات صورت گرفته نسبت به کشورهای دیگر از جمله بیداری اسلامی کشورهای مسلمان، تلاش برای برگزاری اجلاس سران کشورهای اسلامی، نامه به جوانان کشورهای اروپایی و کارهای دیگر جمهوری اسلامی در فضای بین‌الملل، توجیه علمی و عملی داشته و این تعریف، از مفهوم جهاد ابتدایی، قاعده‌ساز تمامی این حرکات و اقدامات خواهد بود. اقدام‌هایی از جمله راه‌اندازی مجمع تقریب جهانی مذاهب اسلامی و تشکیل نشست‌ها و جلسات بین مذاهب اسلامی، استفاده از ابزار رسانه، فعالیت‌های فرهنگی به وسیله رایزن‌های فرهنگی، دیپلماسی سیاسی و اقتصادی با کشورهای جهان و اقدامات دیگر از این گونه، نشان از این رویکرد حکمرانی در سطح بین‌المللی است.

در نهایت، اندیشه حکمرانی مقاومت آیت‌الله خامنه‌ای بر پایه برطرف کردن موانع موجود و گسترش الگوهای اسلامی در دیگر جوامع جهانی است؛ به این صورت که مقاومت در اندیشه حکمرانی ایشان، یک حکمرانی منفعل و منزوی نبوده، بلکه با رویکرد فعالانه تمامی نهادهای دولتی و مردمی را در اختیار از بین بردن تمامی موانع موجود و به دنبال آن، گسترش الگوهای اسلامی است. در این رویکرد، تمامی فرایندهای حکمرانی دربرگیرنده قوانین، عملیات اجرایی و فرایندهای نظارتی در راستای رفع و از بین بردن موانع و جایگزینی و تثبیت الگوهای تقنینی، اجرایی و نظارتی اسلامی هستند؛ به طوری که از تمامی توان و ظرفیت دولت و مردم،

نسبت‌سنجی مفهومی مقاومت (جهاد و دفاع در حکمرانی مقاومت پایه از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای)

در راستای از بین بردن موانع ایجاد شده دشمن استفاده می‌شود و همسو با آن، فرایندهای حکمرانی از جهت استقرار و تثبیت الگوهای اسلامی در جنبه‌های گوناگون حاکمیتی و مردمی، در حال پی‌ریزی و اجرایی‌سازی است. به عنوان نمونه، در الگوی اقتصاد مقاومتی مطرح شده در سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری، هم به بندهای سیاستی از بین بردن موانع اقتصادی دربرگیرنده رصد برنامه‌های تحریم و افزایش هزینه برای دشمن، مدیریت مخاطرات اقتصادی از راه تهیه طرح‌های واکنش هوشمند، فعال، سریع و به هنگام در برابر مخاطرات و اختلال‌های داخلی و خارجی پرداخته شده و هم به بندهای ناظر به گسترش الگوی اقتصادی اسلام دربرگیرنده پیشسازی اقتصاد دانش‌بنیان، پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و سامان‌دهی نظام ملی نوآوری برای ارتقای جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه اشاره شده است. نمودار اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای برآمده از مفاهیم مقاومت، جهاد و دفاع در نمودار شکل (۳) نشان داده شده است.

شکل ۳- نمودار اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای مرتبط با مفاهیم مقاومت، جهاد و دفاع

در یک جمع‌بندی می‌توان گفت در اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای، حکمرانی دفاعی،

حکمرانی بر پایه جهاد ابتدایی و حکمرانی مقاومت دارای وجوه اشتراک و تمایز بوده و هرکدام از آنها دارای عناصر، مؤلفه‌ها و احکام ویژه خود هستند.

وجه اشتراک در هر سه رویکرد حکمرانی، جهادکردن به منظور دفاع از حقوق فطری ملت‌ها و عدم تبعیت از دشمن است که هدف اصلی هر سه رویکرد را دربرمی‌گیرد، اما رویکرد حکمرانی دفاعی، دفع موانع ایجادشده به وسیله دشمن بوده و تمامی فرایندهای حکمرانی را در این راستا سامان‌دهی می‌کند و هدف از آن، دفع و مهار حمله دشمن در یک بازه زمانی است تا جایی که مانع ایجادشده به وسیله دشمن خنثی شود. از احکام این رویکرد حکمرانی، وجوب شرکت تمامی نهادهای دولتی و مردمی در این جهاد دفاعی بوده و حکمرانان در این رویکرد، باید تمامی ظرفیت جامعه را برای از بین بردن موانع ایجاد شده به وسیله دشمن متمرکز کنند. اشتراک حکمرانی دفاعی و حکمرانی مقاومت در اندیشه ایشان، در این است که در هر دو رویکرد، تهاجم و حمله دشمن به جامعه هدف انجام شده اما تمایز آنها این است که در حکمرانی دفاعی، تنها به از بین بردن موانع بسنده کرده است، اما در حکمرانی مقاومت، از بین بردن موانع مدنظر نبوده، بلکه برطرف کردن موانع و از بین بردن کامل آن مانع، هدف این رویکرد حکمرانی است. افزون بر آن، توسعه و گسترش الگوهای اسلامی اجراشده در جامعه مورد تهاجم هم از هدف‌های دیگر این رویکرد حکمرانی است. تفاوت حکمرانی با رویکرد جهاد ابتدایی با دو گونه دیگر در این است که در این رویکرد، به کشور خاستگاه حکمرانی، حمله و تهاجم دشمن بالفعل در آن گستره جهاد ابتدایی وجود ندارد و در این رویکرد حکمرانی، با هدف از بین بردن موانع ممالک دیگر و دعوت آنها به اسلام و پیاده‌سازی فرایندها و الگوهای حکمرانی اسلامی، به جهاد پرداخته می‌شود تا بتواند از حقوق فطری آنها دفاع کند؛ به طوری که این حقوق، منحصر در حقوق ملی، دینی - مذهبی و... نبوده بلکه حقوق فطری انسان‌ها از جمله انسانیت، آزادی، کرامت و شرافت انسانی مدنظر است که اگر مورد هجوم استکبار قرار گرفته باشد، باید از آن دفاع شود.

نتیجه

مفهوم‌شناسی مفاهیم مقاومت، جهاد و دفاع در اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای نشان داد که اشتراک‌ها و تمایزهای میان این مفاهیم، به رویکردهای گوناگون حکمرانی در گستره مبارزه با دشمن می‌انجامد. تعریف مقاومت از دیدگاه ایشان به معنای راه حقی است که انسان آن را انتخاب کرده و به صورت مداوم و فعالانه در آن پیش می‌رود و موانع نمی‌توانند او را متوقف کنند. بر اساس این تعریف، در رویکرد حکمرانی مقاومت، رفع موانع دشمن و از بین بردن کامل آنها مدنظر فرایندهای حکمرانی بوده است و گسترش دعوت به این راه، مادامی که تمامی موانع از سر راه برداشته شود، همچنان ادامه خواهد داشت. ازسوی دیگر، تعریف جهاد دفاعی به حفظ دارایی انسان و آن چیزی که مملوک او است، دربردارنده اندیشه حکمرانی دفاعی از دیدگاه ایشان است؛ به گونه‌ای که در این رویکرد، حکمرانی به دنبال سامان‌دهی تمامی فرایندهای تقنین، اجرا و نظارت برای دفاع از حمله و تهاجم فعلی دشمن است و می‌خواهد مانع ایجادشده به وسیله دشمن را از بین ببرد. سرانجام، جهاد ابتدایی به معنای دفاع از حقوق فطری ملت‌هایی که به وسیله قدرت‌های استکبار از توحید و عدالت محروم شده‌اند، رویکرد حکمرانی بر پایه جهاد ابتدایی را رقم می‌زند که در آن، جهاد با دشمن در سرزمینی دیگر، به منظور از بین بردن سلطه او، دفاع از حقوق انسانی و دعوت آنها به اسلام، مدنظر حکمرانی است. وجه مشترک هر سه رویکرد حکمرانی، این است که دفاع از حقوق فطری ملت‌ها و عدم تبعیت از دشمن، از هدف‌های اصلی آن به شمار رفته و گستره و مرز جهاد با دشمن را تا مرز حقوق فطری توسعه می‌دهد.

آشنایی با این سه رویکرد در اندیشه حکمرانی آیت‌الله خامنه‌ای، سبب فهم ژرف صحنه مبارزه با دشمن را شده و به حکمران این امکان را می‌دهد که باتوجه به شرایط، اقتضائات و برنامه‌های دشمن، یکی از رویکردهای سه‌گانه حکمرانی دفاعی، مقاومت و جهاد ابتدایی را برگزیند و فراخور آن، به تنظیم‌گری فرایندها، برنامه‌ریزی‌ها و نظارت‌ها بپردازد. در زمان‌هایی که تهاجم دشمن به صورت موردی، در یک مسئله ویژه و در یک بازه زمانی مشخص باشد از رویکرد حکمرانی دفاعی برای از بین بردن این مانع بهره برده و تمامی ظرفیت‌های دولت و

مردم را در این راستا به کار می گیرد. درجایی که شرایط سرزمین های دیگر برای پذیرش الگوهای اسلامی فراهم بوده و امکان تفاهم سیاسی، فرهنگی و اقتصادی وجود داشت، از حکمرانی بر پایه جهاد ابتدایی استفاده کرده و آنها را به بهره گیری از این الگوها فرامی خواند و حقوق فطری از دست رفته آنها به وسیله استکبار جهانی را آزاد می کند. سرانجام، حکمرانی مقاومت را نه به عنوان رویکردی مقطعی و فراخور شرایط زمان و مکان، بلکه به عنوان رویکردی مستمر و همیشگی مبارزه با دشمن برگرفته و تا زمانی که تمامی موانع حکومت مستضعفین اجرایی نشود، این رویکرد را ادامه می دهد. نمودار رویکردهای حکمرانی بر پایه مفاهیم مقاومت، جهاد و دفاع در اندیشه آیت الله خامنه ای در نمودار شکل (۴) نشان داده شده است.

شکل ۴- رویکردهای حکمرانی مبتنی بر مفاهیم مقاومت، جهاد و دفاع در اندیشه آیت الله خامنه ای

منابع

- * قرآن کریم.
۱. ابن‌منظور (۱۴۱۴ق). لسان‌العرب. بیروت: دارالفکر.
 ۲. ابن‌عاشور، محمدبن طاهر (۱۳۹۳ق). التحریر والتنویر. تونس: الدارالتونسیة للنشر.
 ۳. ابن‌فارس، احمدبن فارس (۱۴۰۴ق). معجم مقاییس اللغة. قم: مکتب الإعلام الاسلامی.
 ۴. اصفهانی، راغب (۱۴۱۶ق). مفردات الألفاظ القرآن. دمشق: دارالقلم.
 ۵. جایدی، علیرضا (۱۴۰۰). «مفهوم‌بندی مقاومت در گفتار امام خمینی علیه‌السلام». پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی. تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
 ۶. جوهری‌فارابی، اسماعیل‌بن حماد (۱۴۰۴ق)، صحاح. بیروت: انتشارات دارالعلم للملایین.
 ۷. افتخاری، اصغر (۱۳۹۹)، مقاومت در اسلام؛ نظریه و الگو. انتشارات تهران: مؤسسه اندیشه مطالعات اندیشه‌سازان نور.
 ۸. حکیمی، محمد و اصغر افتخاری (۱۴۰۱). «مؤلفه‌های مفهومی مقاومت در اندیشه امام خامنه‌ای». انقلاب اسلامی. ش ۴۱. تابستان. ص ۱۰۳-۱۳۷.
 ۹. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷). هم‌زمان حسین علیه‌السلام. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
 ۱۰. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۸). سیاست از منظر آیت‌الله خامنه‌ای. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
 ۱۱. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۲ الف) جهاد تبیین. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
 ۱۲. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۲ ب) رساله آموزشی. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
 ۱۳. خلیلی، حسام‌الدین (۱۳۹۱). «مقاومت اقتصادی در پرتو اقتصاد مقاومتی». کارآگاه. ش ۲۰. پاییز. ص ۲۴-۴۳.
 ۱۴. شریعت، فرشاد، و محسن قلی‌پور (۱۴۰۱). «تبیین مفهوم مقاومت در اندیشه سیاسی امام خمینی علیه‌السلام». جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام. ش ۲۰. بهار و تابستان. ص ۲۸-۱.

۱۵. صلح میرزایی، سعید (۱۳۹۸). اندیشه مقاومت از منظر آیت الله خامنه‌ای. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
۱۶. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷ ق). المیزان فی تفسیر القرآن: بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات.
۱۷. طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵). مجمع البحرین. تهران: مرتضوی.
۱۸. عیسی‌نیا، رضا (۱۳۸۶). انقلاب و مقاومت اسلامی در سیره امام خمینی علیه السلام. تهران: انتشارات عروج.
۱۹. فراهیدی، عبدالرحمن الخلیل (۱۳۶۴). العین. قم: دارالهجره.
۲۰. قاسمی، سعید، علیرضا مظاهری و محمدصادق نصرت‌پناه (۱۴۰۱). «مفهوم‌شناسی مقاومت بر اساس نظریه اصل واحد». دانش سیاسی (ویژه نامه اول مقاومت). پاییز و زمستان. ص ۱۶۹-۱۹۲.
۲۱. قریب، محمد (۱۳۶۶). فرهنگ لغات قرآن. تهران: انتشارات بنیاد.
۲۲. کحیا، سعید و علیرضا نایج و علیرضا مظاهری (۱۴۰۲). «الگوی حکمرانی اخلاقی از منظر اسلام در اندیشه آیت الله خامنه‌ای». پژوهش‌های سیاست اسلامی. ش ۲۳. بهار و تابستان. ص ۲۱۱-۲۳۷.
۲۳. مراغی، احمد مصطفی (۱۳۷۱). تفسیر المراغی. بیروت: دارالفکر.
۲۴. مشکینی اردبیلی، علی و حمید احمدی جلفایی (۱۳۹۲). مصطلحات الفقه. قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحديث، سازمان چاپ و نشر.
۲۵. مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). التحقيق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۲۶. مظاهری، علیرضا و حسن وثوق‌زاده (۱۴۰۰). میدان مقاومت بررسی مفهوم و عرصه‌های مقاومت از منظر امام خامنه‌ای، تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین علیه السلام.
۲۷. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۶۸). پیام قرآن. قم: مدرسه امام امیرالمؤمنین علیه السلام.
۲۸. منتظری، حسینعلی (۱۳۶۶). دراسات فی ولایت الفقیه و فقه الدول الإسلامی. قم: مرکز جهانی بررسی‌های اسلامی.
۲۹. مهدیان، علی (۱۳۹۹). طرح کلی اندیشه مقاومت (موقعیت انقلاب اسلامی در گام دوم). قم: انتشارات سفیر صادق.

نسبت‌سنجی مفهومی مقاومت (جهاد و دفاع در حکمرانی مقاومت پایه از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای)

۳۰. مهدی‌پور، آسیه (۱۳۹۹). «بررسی ابعاد و پیامدهای راهبرد مقاومت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای». جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام. ش ۱۷. پاییز و زمستان. ص ۱-۳۰.

۳۱. مهری، محمدجواد (۱۴۰۱). فقه مقاومت از دیدگاه مذاهب خمس با رویکرد مقارنه‌ای و تحلیلی. قم: انتشارات مکتب اندیشه.

۳۲. میرقادر، فضل‌الله و حسین کیانی (۱۳۹۱). «بن‌مایه‌های ادبیات مقاومت در قرآن». ادبیات دینی. ش ۱. تابستان. ص ۶۹-۹۷.

۳۳. ناصر مهدی، حیدر (۱۴۰۱). «مفهوم مقاومت نرم از دیدگاه قرآن و حدیث». پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه ایلام. ایلام: دانشگاه ایلام، دانشکده الهیات و معارف اسلامی.

۳۴. نجفی، محمدحسن بن‌باقر (۱۳۹۵). جواهرالکلام فی شرح شرایع الإسلام. تهران: انتشارات دفتر اسلامی.

۳۵. ولیدی، محمدصالح (۱۳۸۴). حقوق جزای عمومی. تهران: سمت.

36. www.farsi.khamenei.ir

37. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=42758>

38. https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=55279#_ftn1

39. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4790>

40. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33198>

41. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33198>

42. www.govmananceschool.ir